

УДК 343.272:343.132

Зелькіна Т. Є. – аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Сутність та актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування

***Метою** публікації є дослідження сутності й актуальних питань арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. **Методологія дослідження.** У роботі використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, поєднання яких обумовлене метою й завданнями дослідження. Використання формально-логічного методу дало змогу визначити окремі поняття категорії, а також упорядкувати понятійно-категоріальний апарат. Застосовано методи формальної та змістовної логіки, зокрема аналогії, узагальнення, аналізу й синтезу, дедукції та індукції тощо. **Наукова новизна** статті полягає в дослідженні арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування на сучасному етапі державно-правового розвитку, зокрема виокремлення низки актуальних проблем у цій сфері. **Висновки та перспективи подальших досліджень.** На сьогодні арешт майна є одним із найбільш поширених прикладів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі на етапі досудового дослідження. Подальші наукові дослідження в цій сфері слід пов'язувати з детальним розробленням окремих проблем правового регулювання у вказаній сфері. Це, наприклад, забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Проблемами означений арешт цінних паперів, що передбачає створення дієвого механізму контролю за їх обігом. Варта уваги також можливість накладення арешту на майно, тобто кошти у вигляді так званої криптовалюти, статус якої як об'єкта цивільно-правових відносин на сьогодні чітко не визначено, а його кримінальний процесуальний статус і поготів.*

Ключові слова: майно; арешт; кримінальне провадження; досудове розслідування; процедура; кримінальний процес.

Постановка проблеми. Кримінальне судочинство є такою сферою державної діяльності, у якій права громадян може бути порушено найбільше, причому з боку держави та її органів. Учасниками кримінально-процесуальної діяльності є не лише особи, притягнуті до кримінальної відповідальності, фактично винні в учиненні кримінально-караних дій, а й особи, які постраждали від цих злочинів, та інші громадяни. Права зазначених осіб має бути забезпечено належним чином, причому особливої уваги потребує проблема забезпечення особистих прав у досудовій стадії процесу, оскільки саме там заходи процесуального примусу застосовуються особливо часто. Важливими передумовами вжиття примусових заходів є законність та обґрунтованість їх здійснення [1, с. 3]. Застосування

примусу з боку держави задля задоволення суспільних та особистих інтересів, які не можуть бути досягнуті без відповідного примусу, не є і не можуть бути добровільними відносно громадян. З огляду на зазначене, актуалізуються питання кримінальної процесуальної регламентації питань арешту майна на стадії досудового розслідування як примусового заходу, спрямованого на забезпечення кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленим питанням присвятили праці О. М. Бондаренко, О. В. Верхогляд-Герасименко, І. І. Войтович, І. А. Воробйова, В. О. Гринюк, Я. В. Замкова, Г. М. Куцкір, Д. В. Лісніченко, Т. В. Лукашкіна, Ю. М. Мирошниченко, Н. С. Моргун, В. В. Муранова, С. М. Смоков, О. Ю. Татаров, О. Г. Шило, А. Е. Щасна та інші вчені. Водночас актуальним залишається дослідження сутності арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування на сучасному етапі.

Метою статті є дослідження сутності й актуальних питань арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному провадженні примус поширюється на фізичну свободу громадян, можливість вибору їх місця проживання, вибір обстановки спілкування. Okремі напрями примусу спрямовані на обмеження майнових прав або інший вплив на сферу майнових відносин громадян та юридичних осіб. Цей напрям є майновим примусом і виражається в цільовому впливі на майнові права учасників кримінального судочинства та інших осіб, який обумовлений необхідністю встановлення належного порядку кримінального провадження та забезпечення прав зацікавлених осіб. Майнове примусове виконання здійснюється через застосування конкретних примусових заходів, тобто визначених законом обмежень майнових прав, заснованих на трансформованому цивільно-правовому зобов'язанні осіб, залучених у сферу кримінально-процесуальних відносин, у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом [2].

Одним із завдань кримінального судочинства є захист прав і законних інтересів осіб та організацій, потерпілих від злочинів. Захист прав і законних інтересів потерпілих від злочинних посягань забезпечується шляхом кримінального переслідування осіб, які вчинили злочин, виявлення розмірів шкоди, заподіяної злочинцем, а також ужиття заходів щодо забезпечення її відшкодування та справедливого покарання винних осіб.

Накладення арешту на майно є фактично єдиним заходом, здатним забезпечити виконання вимог за заявленим цивільним позовом у межах розглянутого кримінального провадження за відсутності добровільного погашення.

Накладення арешту на майно – це захід процесуального примусу, що полягає в адресованій власнику майна забороні розпоряджатися і в деяких випадках користуватися ним, а також у фактичному вилученні майна та передачі його на зберігання [3, с. 8].

Накладення арешту на майно посідає чільне місце серед засобів забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, оскільки він завершує діяльність щодо розшуку майна, набутого злочинним шляхом, і слугує основним засобом забезпечення звернення до нього в подальшому [4, с. 54]. Накладення арешту на майно – це захід процесуального примусу, суть якого полягає в забороні власника майна розпоряджатися або користуватися ним, а також у виключенні майна з обігу та передачі його на зберігання. Арештоване майно не може бути продане, подароване, обмінене, знищене, здане або закладене. Ціль накладення арешту на майно – встановлення перешкод його можливого відчуження або приховування [4, с. 31].

На думку В. Б. Іскандірова, накладення арешту на майно – це процесуальна примусова дія, яка має подвійну процедурну природу, що здійснюється як за ініціативою слідчого, так і за дорученням інших учасників кримінального судочинства, що має на меті забезпечити виконання судового рішення, заборонити відчуження та укриття майна від зборів та (або) можливої конфіскації майна, що полягає у встановленні заборони власнику майна розпоряджатися і в необхідних випадках користуватися ним, або в примусовому вилученні майна з передачею на зберігання його власнику чи іншій особі, а також спрямоване на збирання, перевірку й оцінку доказової інформації [5, с. 35–39].

Арешт, який накладається на майно, полягає в забороні власнику розпоряджатися майном, забороні операцій з грошовими коштами або іншими цінностями, що знаходяться на зберіганні, рахунку або вкладі в кредитних організаціях в межах, в яких накладається арешт.

Накладення арешту на майно як захід кримінально-процесуального примусу є правоохоронним заходом, за якого юридичні обмеження мають суто майновий характер. Особа, на майно якої накладено арешт, позбавляється права розпоряджатися, а в окремих випадках – і правом користуватися своїм майном. Вона зберігає лише право володіння та не втрачає право власності на своє майно – до винесення

остаточного рішення судом, який і визначає остаточною долю заарештованого майна [6, с. 61]. Водночас у теорії та в судовій практиці зазначено, що ці обмеження мають тимчасовий характер. Власне факт накладення арешту на майно не пов'язаний з позбавленням власника прав на майно, а також з їх переходом до іншої особи чи держави. Встановлені в цьому випадку обмеження правомочності власності, користування та розпорядження майном мають тимчасовий характер [7, с. 91].

Питання законодавчого забезпечення арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є досить динамічними. У вказаній сфері постійно виникають нові проблеми.

Наприклад, Законом України від 18 лютого 2016 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно вдосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» КПК України доповнено ст. 64² «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» та внесені зміни до п. 25, 26 ч. 1 ст. 3, ч. 4 ст. 20, гл. 17, ч. 1 ст. 393 КПК України [8].

У ч. 4 ст. 170 КПК України зазначено, що в випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 цієї статті, арешт накладається на майно третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України. Арешт накладається на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за вищу (нижчу) ринкову вартість і знала (мала знати), що таке майно відповідає будь-якій з ознак, зазначених у п. 1–4 ч. 1 ст. 96² КПК України.

Системний аналіз ч. 1–4 ст. 170 КПК України дає змогу дійти висновку, що арешт на майно третьої особи може бути накладений у двох випадках: по-перше, з метою збереження речових доказів; по-друге, – забезпечення спеціальної конфіскації. Залежно від цього матеріально-правовими (фактичними) підставами арешту майна вищезазначених осіб у конкретному кримінальному провадженні можуть бути достатні підстави вважати, що: 1) речі, документи, гроші є знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально-протиправних дій, гроші, цінності та інші

речі, набуті кримінально-протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок учинення кримінального правопорушення, тобто відповідають критеріям, які ставляться до речових доказів (ч. 3 ст. 3, ст. 170, 98 КПК України); 2) майно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України, зокрема гроші, цінності та інше майно, що одержані внаслідок учинення злочину та (або) які є доходами від такого майна, призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та (або) матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (абз. 1 ч. 4 ст. 170 КПК Україна, ч. 1 ст. 96² КК Україна) [9, с. 21].

У ч. 1 ст. 64 КПК України зазначено, що третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи. Оскільки вимоги до таких осіб чітко не визначено, на практиці такий підхід означає, що фактично відповідні примусові заходи у вигляді арешту майна можуть бути застосовані до будь-якої особи. Попри те, що в ч. 3 вказаної статті визначено, що третя особа, відносно майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, у частині, що стосується арешту майна, фактично ці особи є досить вразливими учасниками кримінального процесу та існує низка ризиків порушення їх прав.

Висновки. Таким чином, на сьогодні арешт майна є одним із найбільш поширених заходів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі на етапі досудового дослідження. Подальші наукові дослідження в цій сфері передбачають розроблення проблем правового регулювання у вказаній сфері. Наприклад, ідеться про забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Проблеми виникають і в разі арешту цінних паперів, що передбачає створення дієвого механізму контролю за їх обігом. Варта уваги також можливість накладення арешту на майно, тобто кошти у вигляді так званої криптовалюти, статус якої як об'єкта цивільно-правових відносин на сьогодні чітко не визначено, а його кримінальний процесуальний статус і поготів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Искандиров В. Б. Наложение ареста на имущество в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Б. Искандиров. – Челябинск, 2012. – 22 с.
2. Петрикин В. Ю. Обеспечение имущественных прав граждан при применении мер уголовно-процессуального принуждения [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Ю. Петрикин. – Краснодар, 2007. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obespechenie-imushchestvennykh-prav-grazhdan-pri-primeneni-mer-ugolovno-protsessualnogo-pri>. – Загл. с экрана.
3. Синенко С. А. Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего в уголовном судопроизводстве: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Синенко. – М., 2014. – 230 с.
4. Ионов В. А. Наложение ареста на имущество при производстве предварительного расследования по уголовным делам об экономических преступлениях : монография / В. А. Ионов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.
5. Искандиров В. Б. Исторический аспект развития и становления наложения ареста на имущество как меры принуждения в России [Электронный ресурс] / В. Б. Искандиров // Проблемы и вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики. – 2010. – Вып. 24. – С. 35–39. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/istoricheskiy-aspekt-razvitiya-i-stanovleniya-nalozheniya-aresta-na-imuschestvo-kak-mer-y-prinuzhdeniya-v-rossii>. – Загл. с экрана.
6. Ханов Т. А. Некоторые проблемы, связанные с наложением ареста на имущество, находящееся у других лиц / Т. А. Ханов // Уголовный закон: проблемы теоретического моделирования и правоприменения : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Омск, 14 февр. 2008 г.). – Омск : Омск. юрид. ин-т, 2008. – С. 61–64.
7. Кривошеинов Н. В. Наложение ареста на имущество как основная мера обеспечения возмещения вреда, причиненного преступлением / Н. В. Кривошеинов // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2014. – № 1 (27). – С. 88–97. – Режим доступа: <http://www.naukatipk.ru/ru/ct-menu-item-9.html?id=410>. – Загл. с экрана.
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 2016 р. № 1019-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19>. – Назва з екрана.
9. Верховгляд-Герасименко О. В. До питання накладення арешту на майно третіх осіб у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / О. В. Верховгляд-Герасименко // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – № 1. – С. 20–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_1_4. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Iskandirov, V.B. (2012). Nalozenie aresta na imuscestvo v ugovolnom processe [Seizure of property in criminal proceedings]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Cheliabinsk [in Russian].
2. Petrikin, V.Yu. (2007). Obespechenie imuscestvennyh prav grajdan pri primeneni mer ugovolno-processualnogo prinuzhdeniia [Ensuring property rights of citizens in the application of measures of criminal procedural coercion]. *Extended*

abstract of candidate's thesis. Krasnodar. Retrieved from <http://www.dissercat.com/content/obespechenie-imushchestvennykh-prav-grazhdan-pri-primenenii-mer-ugolovno-protsessualnogo-pri> [in Russian].

3. Synenko, S.A. (2014). Obespechenie prav i zakonnyh interesov poterpевshogo v ugovnom sudoproizvodstve: teoreticheskie, zakonodatelnye i pravoprimitelnye problem [Ensuring the rights and legitimate interests of the victim in criminal proceedings: theoretical, legislative and law-enforcement problems]. *Doctor's thesis.* Moscow [in Russian].

4. Ionov, V.A. (2012). *Nalojenie aresta na imuscestvo pri proizvodstve predvaritelnogo rassledovaniia po ugovnym delam ob ekonomicheskikh prestupleniiah* [Seizure of property during the preliminary investigation of criminal cases of economic crimes]. Moscow: Yurlitinform [in Russian].

5. Iskandirov, V.B. (2010). Istoricheskii aspekt razvitiia i stanovleniia nalojenia aresta na imuscestvo kak mery prynuzhdeniia v Rossii [The historical aspect of the development and formation of the seizure of property as a measure of coercion in Russia]. *Problemy i voprosy ugovnogo prava, ugovnogo processa i kriminalistiki, Problems and issues of criminal law, criminal procedure and criminalistics*, 24, 35-39 [in Russian].

6. Hanov, T.A. (2008). Nekotorye problemy, sviazannye s nalojeniem aresta na imuscestvo, nahodiasceesia u drugih lic [Some problems associated with the seizure of property held by others]. *Ugovnyi zakon: problemy teoreticheskogo modelirovaniia i pravoprimeneniia, Criminal law: problems of theoretical modeling and law enforcement: Proceedings of International Scientific and Practical Conference.* (pp. 61-64). Omsk: Omsk. yurid. in-t [in Russian].

7. Krivoscenkov, N.V. (2014). Nalojenie aresta na imuscestvo kak osnovnaia mera obespecheniia vozmescheniia vreda, prichinnogo prestupleniem [Seizure of property as the main measure to ensure compensation for harm caused by a crime]. *Yuridicheskaiia nauka i pravoohranitelnaia praktika, Legal science and law enforcement practice*, 1(27), 88-97. Retrieved from <http://www.naukatipk.ru/ru/ct-menu-item-9.html?id=410> [in Russian].

8. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy shchodo vykonannia rekomendatsi, yaki mistiatsia u shostii dopovidi Yevropeiskoi komisii pro stan vykonannia Ukrainoiu Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy, stosovno udoskonalennia protsedury areшту maina ta instytutu spetsialnoi konfiskatsii": vid 18 liut. 2016 r. No. 1019-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine on the implementation of the recommendations contained in the sixth report of the European Commission on the implementation by Ukraine of the Action Plan for the liberalization of the European Union visa regime for Ukraine in relation to the improvement of the procedure for the arrest of property and the institution of special confiscation " from February 18, 2016. No. 1019-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19> [in Ukrainian].

9. Verkhohliad-Herasymenko, O.V. (2017). Do pytannia nakladennia areшту na maino tretikh osib u kryminalnomu provadzhenni [To the issue of seizure of property of third parties in criminal proceedings]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 1, 20-27 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2018

Zelkina T. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

Entity and Current Questions of Property Seizure in Criminal Proceedings at the Stage of Pre-Trial Investigation

The purpose of the article is to study the essence and actual issues of property seizure in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. Research methodology. The paper uses general scientific and special-scientific methods of cognition, the concrete combination of which is determined by the purpose and objectives of the study. Using the formal-logical method has allowed to define, clarify and supplement the individual concepts of the category and thus to organize the conceptual-categorical apparatus. Methods of formal and logical logic were also used, in particular methods of analysis and synthesis, deduction and induction, analogies and generalizations, and others like that. The scientific novelty of the article is due to the fact that it is a study of the seizure of property in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation at the present stage of state-legal development with the allocation of a number of urgent problems in this area. Conclusions and perspectives of further research. Today, the seizure of property is one of the most common examples of limiting the property rights of individuals in the criminal process at the pre-trial stage. Further research in this area should be linked to the detailed elaboration of specific legal regulation issues in this area. As an example, this is a matter of ensuring the rights of third parties, the property of which the issue of arrest is being resolved. Problems arise in the case of securities seizure. The seizure of securities requires the creation of an effective mechanism for controlling their circulation. Another interesting issue is the possibility of arresting property that has funds in the form of so-called criminals, whose status as an object of civil-legal relations is not clearly defined today, not to mention the criminal procedural status of this phenomenon, etc.

Keywords: property; arrest; criminal proceedings; pre-trial investigation; procedure; criminal process.